

Все вищесказане потребує вдумливого засвоєння і не має на меті взяти під сумнів глибоко моральне право людини на щастя. Проте не можливо примусити бути щасливими узагалі. Як бачимо, думок було висвітлено цілком достатньо для того, щоб кожен, хто прочитає їх, зробив висновок про те, який варіант щастя підходить саме для нього.

Література

1. *Боровский Я.М.* Образ Эпикура у Лукреция // Лукреций. О природе вещей: В 3-х т. — М., 1947. — Т.2.
2. *Дарио Ф. и Антисери М.* История западноевропейской философии: В 4-х т. — М., 2002.
3. *Климашевская И. В.* Счастье и смысл жизни. — Мн., 1986.
4. *Лукреций О.* природе вещей: В 3-х т. — М., 1947. — Т.1. — Кн. 3.
4. *Таранов П.С.* 106 философов: В 2-х т. — Симферополь, 1995.
5. *Таранов П.С.* 106 философов: В 2-х т. — Симферополь, 1997.
6. *Таранов П.С.* Методы 100%-ной победы. — Симферополь, 1998.

Надійшла до редакції 5.06.2008 року.

Олександр Швирков

ШВИРКОВ Олександр Іванович — кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Сумського державного університету. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія, Східна філософія.

ЩЕ РАЗ ПРО СМИСЛ ЛЮБОВІ

У черговий раз спробуємо відповісти на питання про смисл любові. Любов ми розумітимемо в досить вузькому смислі як любов між чоловіком і жінкою. Заздалегідь введемо (або уточнимо) деякі поняття і проведемо допоміжний розгляд.

Розуміти значення деякого явища (факту, події, процесу) з об'єктивної точки зору означає знати те, ради чого воно існує, знати про часову і/або структурну «вбудованість» цього явища, його спрямованість (якщо це процес), співвіднесеність з деякою метою, іншими явищами. З суб'єктивної точки зору подія має смисл, якщо у людини, що переживає її, є внутрішня впевненість у тому, що дана подія має смисл. Проте людина часто не надає значення цьому.

Протягом життя кожна людина рухається за своєю «траєкторією». Траєкторія — поняття, тотожне поняттю життєвого шляху, проте позбавлене пафосу і абстрактності останнього. Основні «точки» траєкторії — місця, де людина живе, працює, відпочиває. Траєкторії різних людей можуть не співпадати, вони можуть перетинатися в одній або декількох точках, накладатися одна на одну (повністю або частково). Траєкторії мають цілком визначений характер і часто можуть бути задалегідь прослідковані аж до смерті людини.

Кожна людина, належачи до тієї або іншої вікової або соціальної групи, веде певний спосіб життя, відвідує достатньо обмежену кількість місць і близько спілкується з певним колом людей (найчастіше зі своєї групи).

У більшості випадків, коли між двома людьми виникає взаємне почуття (назвемо його коханням), обидва індивідууми або належать до однієї вікової або соціальної групи, або їх траєкторії у значній мірі співпадають у просторі та часі. Найчастіше любов зникає, коли зникає чинник, яким обумовлював згадані збіги.

Наприклад, прийнято говорити про дитячу, юнацьку, дорослу любов. Найчастіше ми вживаємо ці словосполучення тоді, коли мова йде про кохання між людьми, що належать до однієї вікової групи. Як правило, дитяча або юнацьке почуття проходить після досягнення певного віку (зазвичай, по закінченні відповідних фаз). Багато шлюбів, взятих під час навчання у Вузіві або одразу після його закінчення (цей

момент — суть своєрідна «точка біфуркації», після якої траєкторія може змінитися найнесподіванишим чином), через декілька років закінчуються розлученнями. Обумовлено це або розбіжністю траєкторій подружжя (наприклад, якщо один з них отримує роботу в іншому місті), або, якщо подружжя належить до різних соціальних груп, загостренням соціальних суперечностей (в юності при вступі до любовного зв'язку приналежність до різних соціальних груп не так важлива).

Доросле кохання, як правило, має місце тоді, коли люди займають близькі ступені в соціальній ієрархії, тобто відносяться до однієї соціальної групи. Наприклад, якщо вони працюють в одній організації. Шлюби, взяті при цьому, так само часто розпадаються, якщо один з подружжя з якої-небудь причини переходить в іншу соціальну групу. Як справедливо зазначає Е. Фромм [5], тут ми найчастіше маємо справу з союзами-симбіозами, тобто шлюбно-любовними союзами, утвореними з метою більш ефективного протистояння агресивному зовнішньому середовищу. Як тільки напруженість боротьби з таким середовищем послаблюється, такі шлюби часто розпадаються.

Очевидно, що найперша умова, при якій кохання є нещасним — початкова відсутність усіх трьох збігів (тобто вікової і соціальної груп і траєкторій). Проте ця сама умова є кращою ознакою того, що кохання — справжнє. Саме в цьому випадку всі потаємні, приховані сторони цього почуття виявляються в максимальній степені. І саме дослідження такої любові дозволяє краще за все виявити її сутність.

Життя кожної людини представляє певний вид гармонії: людина веде певний спосіб життя, контактує з певним колом осіб і т.п. Характер її відносин з ними по вертикалі і горизонталі так само цілком визначений. Тому кохання, що виникає у якої-небудь людини до іншої людини, яка або належить до іншої вікової або соціальної групи, або рухається за абсолютно іншою траєкторією, можна розглядати як руйнування цієї

гармонії або, принаймні, як спробу її руйнування. Причому гармонія порушується як для того, хто любить, так і для того, кого люблять. Той, хто любить змушений міняти свій спосіб життя, підстроюючись під спосіб життя коханого. Наприклад, частіше спілкуватися з представниками тієї соціальної або вікової групи, до якої належить коханий, бувати там, де йому бувати не властиво (тобто суттєво коректувати свою траєкторію) і т.п. Особливо серйозні труднощі для закоханого (головним чином психологічного характеру) можуть виникнути у тому випадку, коли, по-перше, він належить до старшої вікової групи, а по-друге, коли його життєві ідеали, цінності і орієнтири не співпадають з ідеалами, цінностями і орієнтирами того, кого він любить, ні тепер, ні в минулому (тобто, коли він був приблизно в тому самому віці, що і коханий). У цьому випадку для того, хто любить, багато що в коханому виявляється незрозумілим або взагалі чужим. Хоча потрібно відзначити, що такі випадки бувають досить рідко. Аналогічно, коханий змушений так чи інакше контактувати в незвичайній для себе формі (оскільки між людьми різних груп швидко встановлюється певний прийнятий у даному суспільстві тип відносин) з тим, хто любить. У будь-якому разі, збереження формальних стосунків для нього пов'язане з певними труднощами. Він так само повинен якимсь чином пояснювати представникам своєї групи свої контакти з даною людиною, можливо, відповідати на насмішки і т.п. У будь-якому випадку, відношення з представниками своєї вікової або соціальної групи можуть погіршитися.

Але про руйнування гармонії можна говорити не тільки в тому сенсі, що руйнується гармонія життя кожного з них окремо, а і в тому, що руйнується гармонія в їх стосунках одне з одним. Дійсно, любов рідко виникає миттєво, «з першого погляду». До того моменту, коли вона виникає, між людьми, як правило, вже встановилися певного роду взаємини, можливо, й такі, що мають у собі момент взаємної симпатії, але все ж

таки, такі, що не виходять за формальні рамки. Любов же, що виникає в одному з них після деякого часу, достатнього для того, щоб такі більш менш формальні стосунки вже встановилися (тобто, встановився певний вид гармонії), намагається їх зруйнувати. Тобто, намагається зруйнувати гармонію.

Не варто думати, що порушення гармонії характерне лише для тих випадків, коли той, хто любить і той, кого люблять, належать до різних вікових або соціальних груп. Порушення гармонії має місце завжди, просто в розглянутих випадках воно носить більш наявний, більш очевидний характер.

Які варіанти подальшого розвитку подій, тобто, подій, наступних за порушенням гармонії? Перший варіант — зусилля того, хто любить, не приводять до бажаного результату. Другий варіант — його любов знаходить відгук у серці коханого (або, принаймні, коханий вдає, що теж любить, наприклад, з корисливих міркувань). У цьому останньому випадку має місце відновлення гармонії.

Пам'ятаючи Гегеля, можна було б припустити, що якщо любов однієї людини знаходить відгук у іншій, то гармонія, досягнута ними таким чином, є якісно новий, вищий рівень гармонії. Проте не поспішаємо з такими оптимістичними висновками.

Чоловік, прагнучи завоювати кохану ним жінку, прагне тим самим замінити собою для неї увесь світ (для нього вона вже давно — весь світ). Для нього важливе не тільки володіння її тілом — це якраз не головне — для нього вадливе володіння її почуттями, думками, мріями, тобто, психологічне, моральне володіння. Він хоче забрати в неї весь світ, її друзів, родичів, її цілі і дати замість всього цього свою турботу, захист, підтримку. Та чи варто в даному випадку втрата придбання? Чи може він, будучи моральною людиною, не ставити собі це питання? Чи може він не сумніватися? Особливо, якщо він старше коханої жінки.

Якщо раніше, 200 або 300 років тому жінка — не важливо, якого віку і положення — дійсно потребувала заступництва і захисту чоловіка для того, щоб просто вижити, то тепер, особливо в економічно розвинених країнах, це абсолютно не обов'язково. Що у такому випадку їй від його любові? І як хоч скільки-небудь раціонально виправдати чоловікові свої домагання — і перед нею, і перед самим собою — якщо з суто прагматичної точки зору він їй не потрібен. Адже дійсно реалізувати свою любов можна тільки роблячи щось для коханого. Як він може довести і їй і собі, що він кращий за інших? Його стає просто шкода. А любов, яку він відчуває, здається чимось абсолютно безглуздим.

Здавалося б, що логічний вихід з такого положення, відповідь на його благання (або крик) може бути наступною: нехай відмовиться від прагнення до володіння, тоді всі згадані проблеми автоматично зникнуть, а його любов набуде нових рис, вийде на вищий духовний рівень. Проте тут виникає інша проблема. А саме, якщо він все-таки дійсно відмовиться від прагнення до володіння коханою жінкою, якщо в нього дійсно вистачить на це сил, чи не вб'є він тим самим у собі кохання до неї. По-іншому, точніше, чи не є відмова від прагнення до володіння ознакою кінця любові? Принаймні, можна, напевно, стверджувати, що в цьому випадку мова піде про зовсім іншу любов.

Наведені вище міркування були результатом спроби відповісти на питання про смисл любові з об'єктивної, можна навіть сказати об'єктивістської точки зору. Як бачимо, відповідь, отримана у такий спосіб, не дуже обнадійлива. Слід зауважити, що ситуація ця абсолютно не нова. В.С. Соловйов у своїй відомій статті [4] — від назви якої, до речі, пішла назва даної статті — прийшов до схожих висновків (а саме, що відповісти на питання про смисл любові, йдучи по такому шляху, не можлива). Автор же дозволив собі навести міркування, які майже дублюють міркування В.С. Соловйова,

оскільки вони, по-перше, відображають його власний досвід, а по-друге, слугують ще одним варіантом аргументації висновків В.С. Соловйова. А аргументів, як відомо, багато бути не може. Особливо у філософії.

Проте тут наші шляхи розходяться. І ось чому.

Ще з часів Платона кохання між чоловіком і жінкою розглядалося або як різновид любові взагалі, або як ступінь до вищого виду любові. Наприклад, у Платона вищими ступенями любові були любов до Краси і Блага (діалог «Бенкет» [3]), у В.С. Соловйова — любов до Бога. При всій глибині і дотепності згаданих теорій, вони містять одну загальну якщо не ваду, то принаймні, момент, який не може не залишати питань: обидва ці філософи (як, утім, і багато інших) зводять любов до чогось поза цим світом (наприклад, Ідеї або Бога). Звичайно, і для Платона, і для В.С. Соловйова це було цілком нормально — не дарма ж ми «клеїмо» їх як ідеалістів, проте все-таки хочеться одержати відповідь на питання про те, що ж таке любов, не виходячи в трансцендентне.

Спробуємо намітити цей шлях за допомогою наступних міркувань.

Кожна людина, живучи, проходить певні етапи, фази розвитку духу, етапи і фази, судячи з усього, дуже схожі у різних людей. Одна людина деякі з цих фаз проходить швидше, деякі — повільніше, ніж інша. Та або інша фаза може бути ізжита людиною повністю або вона може просто її «проскочити». Швидкість проходження в значній мірі залежить від умов життя, виховання і т.п. Але у будь-якому випадку потрібно, ймовірно, визнати, що всі ці фази розташовуються в певній визначеній послідовності і жодна з них не може бути пропущена — якою б незначною і швидкоплинною вона не була. У цьому полягає головна відмінність цих фаз від фаз зовнішнього, спостережуваного життя. Дійсно, людина може почати заробляти собі на життя до того, як закінчить навчання, а може і після, те саме стосується одруження і т.п. У цьому

сміслі духовне зростання цілком схоже із ростом фізичним: не можна вирости до метра вісімдесяти, не вирісши спочатку до метра сімдесяти.

Одна з небагатьох зовнішніх характеристик фази, що переживається в даний момент, — це те, які твори культури індивід «споживає», тобто, які фільми він дивиться, які книги читає, яку музику слухає. Іншими словами, є кореляція між деякою фазою духовного зростання і тим або іншим видом подібної продукції. Точніше було б виразитися так: підвищений інтерес до певного виду творінь культури, наявність живого відгуку на втілені, пропаговані в цих творіннях ідеї, наявність своєрідного резонансу, що викликається ними в душі даного індивіда, суть показник того, яку фазу духовного зростання він проходить. Необхідність уточнення, яке дається останнім реченням, обумовлена тією цілком очевидною обставиною, що людина дуже часто читає книги, дивиться фільми і т.п. — чи за необхідністю (наприклад, навчаючись), чи від нудьги, — які їй мало цікаві і які не викликають в її душі відгуку. Очевидно, що різке неприйняття тієї або іншої продукції — так само досить характерна ознака тієї або іншої фази. Різка зміна культурної продукції, що її споживає індивід, є одним з кращих показників, ознакою переходу від однієї фази до іншої. Як правило, якщо людина в якийсь момент повністю втратила інтерес до якої-небудь літератури і т.п., то більше цікавленість не з'являється, а відповідна фаза виявляється до кінця пройденою.

Швидкість проходження даним індивідом тієї або іншої фази, очевидно, визначає, наскільки повним буде його знайомство з тим або іншим пластом культурної продукції. Природно, що якщо вид діяльності, що виконується індивідом (наприклад, його робота), вимагає повнішого, серйознішого знайомства, наприклад, з якою-небудь літературою, відповідній вже пройденій ним фазі, він її освоює краще, ніж у тому випадку, коли така необхідність відсутня.

Інтерес до тих або інших продуктів культури не є єдиним або навіть кращим показником того, яку фазу індивід проходить зараз. Пов'язано це з тим, що після досягнення певного духовного рівня цікавість до друкарської або іншої подібної продукції взагалі може пропасти (приклад — буддійські ченці).

Серед інших показників зміни фази духовного розвитку можна виділити стійкі зміни в поведінці, зовнішньому вигляді (не вікові), крузі спілкування, зміну місця проживання.

Часто зміна фази характеризується кардинальною зміною світогляду, життєвих установок. Зміна фази далеко не завжди відбувається різко. Найчастіше цей процес розтягнутий у часі.

Важливе питання — через які причини відбувається перехід від однієї фази до іншої. Чи в силу природних змін психіки, розвитку духу або ж як відповідь на зовнішні виклики? По-іншому, чи обумовлений цей перехід здебільшого зовнішніми діями чи він ними тільки ініціюється, «запускається»? Ймовірно, тут ми маємо справу з складним діалектичним процесом, коли назрілі внутрішні зміни на духовному плані приводять до переходу на нову фазу завдяки зовнішньому виклику — або не приводять (відтягуються) — якщо цей виклик не виник (виник пізніше). Виклик (зовнішні умови) може виникнути дуже рано — до того, як відбулися відповідні внутрішні зміни (тобто, дух виявився не готовим до виклику) — тоді можлива душевна травма, фіксація на тій фазі, що проходиться в даний момент або навіть регресія на фазу вже пройдену.

Відсутність зовнішнього виклику при назрілих внутрішніх змінах може призвести до того, що людина почне шукати цей виклик (не завжди чітко усвідомлюючи причину своїх пошуків) або навіть провокувати його (знову ж таки, не завжди свідомо). У неї може виникнути потреба у вчителі, тобто людині, яка пояснить, що з нею відбувається і направить. Вчителем може

бути як книга та і фільм і т.п. Із власного досвіду автор знає, наскільки іноді буває до часу та або інша книга, що випадково потрапила до рук. Дон Хуан Кастанеди назвав би це дією або подарунком Духу [1].

— У контексті наведених міркувань, чи не слід нам розглядати любов (повторимося, любов чоловіка до жінки і навпаки) як специфічний прояв переходу від однієї духовної фази до іншої?

Любов — завжди виклик (принаймні, для чоловіка). Якщо це не так, то це не справжня любов, а щось подібне до того союзу-симбіозу, який аналізував Е. Фромм [5] або тих любовних романів пігмеїв, про яких писав Юкіо Місіма [2, с. 342]. Вражає, як іноді людина змінюється під дією любові. Хлопець, пройшовши через випробування любов'ю, стає чоловіком — нехай навіть його любов і була нещасливою.

До речі про нещасливу любов. Чи не є ця нещасливість найважливішим показником того, що головне в любові — в любові взагалі — не об'єкт, на який вона спрямована, і тим більше не володіння ним, не шлюб, не продовження роду, а саме перехід на принципово інший рівень духовного розвитку. Інша справа, чи зможе людина правильно використати цей «трамплін», чи зможе вона переродитися, або ж поповнить плем'я душевних калік, що доживають свій вік, вдаючись до спогадів про свою невдачу.

Кожна людина — незалежно від того, чоловік це або жінка — є істотою в духовному сенсі абсолютно автономною, незалежною. Кожна людина, таким чином, є монада.

Можна показати, що любов не залежить від її об'єкту, тобто, що вона в кращому разі лише провокується, виявляється за допомогою цього об'єкту, тобто, що зовнішній об'єкт необхідний лише для того, щоб любов змогла за нього «вчепитися». По-іншому, такий об'єкт є чимось випадковим, не самоцінним, не він викликає любов, служить причиною її виникнення, а любов, що вже виникла або, точніше, готу-

ва ось-ось виникнути, наділяє об'єкт привабливими рисами. Підставою для подібного твердження може служити хоча би той факт, що жінка, яка здавалася закоханому в неї чоловікові втіленням досконалості, перестає такою здаватися, як тільки любов проходить. Любов, що минула, є розчаруванням.

Для художньої літератури стало майже загальним місцем твердження про те, що той, хто любить, часто наділяє об'єкт своєї любові рисами образу, який він заздалегідь створив. У цілому з цим можна погодитися, ввівши, однак, наступну поправку: такий образ, більш менш цілісний, найчастіше формується несвідомо, і вже потім проектується на реальну людину. Ще точніше цю ситуацію можна змалювати так: образ тієї або іншої людини «зачіпляє» ті або інші «струни» в душі того, хто любить (готового полюбити).

Будь-яка людина повинна «дозріти» для любові. Коли вона дозріє, або, точніше, в ній дозріє любов, ця остання дуже швидко знайде відповідний об'єкт, за який і зачепиться.

Є ще одне питання, на яке поки теж немає відповіді, проте відповідь на нього, можливо, дасть ще один вихід на смисл любові. А саме. Чому любов «чіпляється» саме за цей об'єкт, а не за інший? Чому даний об'єкт змушує звучати саме ті струни, які потрібно? Думається, що відповідні психоаналітичні теорії не достатньо глибокі для прояснення ситуації, принаймні, вони жодною мірою не можуть розглядатися як достатні.

Сказане вище в термінах теорії монад можна резюмувати таким чином: монада, слідуючи іманентним законам свого розвитку, вирощує в собі любов, любов, для якої зовнішній об'єкт є лише чимось випадковим. Пройшовши ж через випробування любов'ю (любов'ю, як чимось принципово внутрішнім), монада-людина стає іншою, переходить на якісно інший рівень свого розвитку.

Але у такому разі, з такої точки зору любов вже не є чимось ірраціональним, а є способом, вираженням, формою такого переходу. Тобто, любов стає чимось, що має смисл...

Щоправда і тут може виникнути декілька запитань. Наприклад, чи в силу самої любові відбувається цей перехід або ж любов була лише його вираженням? І чи міг цей перехід відбутися в іншій формі? Думається, це тема для окремого дослідження.

Література

1. *Кастанеда К.* Второе кольцо силы. Дар орла. Огонь изнутри. Сила безмолвия: Пер. с англ. — К.: «София», 2001. — 608 с.
2. Книга самурая: Юдзан Дайдодзи. Будосёсинсю. Ямамото Цунэтомо. Хагакурэ. Юкио Мисима. Хагакурэ Ньюмон. Пер. Котенко Р.В., Мищенко А.А. — СПб.: Евразия, М.: ООО Издательский Дом «София». 2005. — 384 с.
3. *Платон, Федон. Пир. Федр. Парменид:* Пер. с древнегреч. — М.: Изд-во «Мысль», 1999. — 528.
4. *Соловьёв В.С.* Избранные произведения. — М.: «Современник», 1991. — 528 с.
5. *Фромм Э.* Бегство от свободы. Человек для себя: Пер. с англ., — М.: ООО «Попурри», 1998. — 672 с.

Надійшла до редакції 9.02.2008 р.